Mihaela VLĂSCEANU
Universitatea de Vest
din Timişoara)

Prezenţe europene în peisajul artistic baroc al capitalei Banatului imperial: Michelangelo Unterberger, Johann Joseph Ressler şi Johann Nepomuk Schöpf

Abstract: (European Itinerant Artists in the Baroque Milieu of Imperial Banat: Michael Angelo Unterberger, Johan Joseph Resler and Johann Nepomuk Schöpf) Baroque presences, the artists become relevant for the artistic milieu of Europe, in search of orders made under religious patronage. Their biographies and artistic itinerary is of the utmost importance for art historians as it maps the official style of the Habsburgs, one case in particular being relevant in this respect: that of Michael Angelo Unterberger (1695 Cavalese-1758 Vienna), disciple of Giovanni Battista Piazzeta, who for his talent was endowed by empress Maria Theresia in 1751 with the title of *Rector magnificus* of the Imperial and Royal Court Art Academy from Vienna, an artist who travels through the entire empire in search of commissions and finds besides Boheme and Moravia provinces, Banat and Transylvania where he paints altars (the main altar of the Roman - Catholic Cathedral of Timişoara and the altar of the Jesuit Church from Târgu-Mureş.

Keywords: imperial Baroque, provincial Baroque, itinerant artists, Banat.

Rezumat: Prezente europene în peisajul artistic al Banatului imperial, cei trei artişti formaţi în mediul academic vienez, promovează o artă oficială, cea a barocului vienez cu inflexiuni italiene într-o epocă de manifestare a stilului baroc, definită ca faza oficială a barocului provincial. În căutare de comenzi aceşti autori ajung să execute comenzi pentru ordinele catolice, promotoare ale artei aulice consonante cu epoca reformelor promovată de Maria Teresa. Michael Angelo Unterberger supranumit după locul de naştere Cavalese, a fost chiar înnobilat cu titlul de *Rector manificus* de către Maria Teresa în 1751, titlu ce-l evidenţiază ca şi conducător al academiei de artă de la Viena, instituţie ce avea să formeze artişti ce-şi vor căuta comenzi în tot imperiul Habsburgic, ajungând şi în capitala Banatului, dar şi în Transilvania şi Ungaria, promovând un stil baroc târziu clasicizant.

Cuvinte-cheie: baroc imperial, baroc provincial, artişti itineranţi, Banat.

Din multitudinea de metamorfoze ale stilului baroc, varianta conturată de expresia europenității în formulările artistice ale capitalei unei provincii imperiale cum a fost Banatul la începutul secolului al XVIII-lea este cea care face trimitere la identitatea stilului format în secolul al XVII-lea în Europa, o formă a cunoaşterii şi a manifestării în plan vizual a victoriei bisericii creştine catolice în raport cu aniconismul promovat de protestanţi. Această nouă atitudine faţă de artă se schimbase încă din secolul al XVI-lea când hotărârile Conciliului de la Trento (13 ianuarie 1547) au reiterat ataşamentul faţă de sfinţii ale căror imagini şi relicve erau onorate în intermedierea cu divinitatea pentru salvarea sufletelor, arta ce se dezvoltă în pandant cu noile formulări teoretice ale dogmei creştine fiind cea care dă sens valoric societăţii în care se manifestă plenar.

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Noua viziune asupra spaţiului, co-extensiv include şi interioarele bisericilor catolice unde formulările decorative şi iconografice erau menite asigurării unei scene pe care să se desfăşoare serviciul divin. Astfel, interiorul bisericii devine prin mijloace vizuale un loc al procesiunii unde celebrarea slujbei implică şi participarea credincioşilor, antrenaţi în procesiune cu ajutorul retoricii baroce în care elementului vizual îi revenea rolul principal pe lângă cel al cuvântului. Iluzia spaţială şi retorica evidentă sunt două dintre coordonatele spectacolului scenic al barocului, operele de artă devenind obiecte de venerat, dar şi evenimente istorice într-o lume convulsionată încă de războaie, molime şi foamete. Stilul artistic al perioadei în care Banatul devine după cucerirea habsburgică, provincie de rang imperial în care s-a experimentat cu succes politica etatistă, este acela al barocului tardiv cu accente neoclasice, derivat din varianta franceză a stilului, cu accente ale absolutismului monarhic ca şi caracteristică polivalentă.

Promotorii acestui stil oficial, desemnat de exegeza de specialitate ca un baroc târziu ,,clasicizant" sunt în prima jumătate a secolului al XVIII-lea nume importante ce şi-au demonstrat măiestria prin comenzi oficiale de înaltă ţinută artistică. Itinerariul artistic parcurs în peisajul provinciei situat într-o arie de convergenţă a civilizaţiilor, transformă manifestarea talentului acestora într-o expresie a coordonatelor academice ale perioadei, cei trei autori ce fac subiectul analizei prezentului studiu fiind selectaţi tocmai din considerente ce ţin de aspectele oficiale ale stilului baroc promovat.

Altarul principal a primei ctitorii imperiale din Timişoara – Domul Catolic este cea mai expresivă realizare a barocului bănăţean. Importanţa construcţiei rezidă din interesul acordat de autorităţi înzestrării sale cu opere de artă lucrate de artişti proveniţi din mediul academic sau de pe şantierele central-europene. Construcţia Domului a însemnat apariţia în zona de periferie a Imperiului a unui şantier ce oferea meşterilor itineranţi sosiţi în provincie odată cu armata un nou câmp de experimentare a principiilor stilistice ale vremii, dar şi comenzi oficiale venite din partea Mariei Tereza preocupată să înzestreze catedrala catolică cu opere de certă factură europeană. Decoraţia interioară a edificiului baroc a fost realizată în etape între 1736-1754 când se menţionează faptul că se ajunsese la nivelul la care se puteau oficia slujbe în interior, iar a doua perioadă între 1755-1774 când a fost de fapt terminată construcţia şi s-a realizat decoraţia interioară.

Considerente ce ţin de instabilitatea politică, dar şi raţiuni economice au primat în alegerea autorilor acestui demers oficial, ce conturează în evoluţia barocului provincial, o manifestare târzie a stilului baroc central-european. Într-o prima etapă s-a recurs la artişti proveniţi din mediul artistic vienez, formaţi în preajma Academiei de Artă din Viena, menţionând în această direcţie contribuţia lui Michael Angelo Unterberger, cel supranumit „Cavalese", născut în localitatea omonimă din Tirol în 1695. Parcursul său artistic îi trădează evoluţia, fiind iniţiat de maeştrii veneţieni, amintind în acest sens de celebrul Giovanni Batista Piazetta (Kronbichler 1995, 13-14), sau nume consacrate ale domeniului picturii cu accente iluzionistice cum sunt Stefano Maria Legnani, Paolo Pagani, Alessandro Mascherini etc., de la care învaţă să sugereze volumele prin cromatica valorată de tonalităţi şi nuanţe, dar şi limbajul barocului, consacrat ca stil al norilor şi al iconografiilor ce epatează de dramă şi mişcare în compoziţii spaţiale. Ajuns la Viena, tehnica sa îl consacră ca profesor al Academiei de Artă a curţii imperiale şi regale, fiind

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Foto 1. Altarul principal al Domului, Timişoara (apud Arhiva Diecezei Romano-Catolice din Timişoara, foto Arh. M. Botescu)

numit de către Maria Tereza: *Rector magnificus* în 1751. În această calitate îl întâlnim în peisajul bănăţean, în 1754 când execută pentru acelaşi comanditar oficial tabloul votiv al altarului principal al domului catolic cu tema *Sf. Gheorghe ucigând balaurul*. M. Unterberger fiind prezent în calitate de pictor academic şi la Târgu Mureş unde realizează compoziţia altarului principal al bisericii iezuite, cu o compoziţie spaţială, specifică repertoriului său european, menţionând în acest sens compoziţia realizată pentru biserica din Stotzing între 1743-1751(Vârtaciu 2016, 220) sau la biserica ordinului piarist din Kromeritz. (foto 2).

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Tabloul votiv cu tema Sf. Gheorghe omorând balaurul ce decorează altarului principal al Domului din Timişoara a fost realizat în 1754, autorul sugerând accente spaţiale conferite de racursiul puternic al calului şi de poziţia cabrată, o ecvestră în care acel *chiasmus* specific barocului încadrează compoziţia pe direcţia apoteozelor. (foto 1).

Între documentele referitoare la paternitatea compoziţiei, monografia lui Hans Diplich (Diplich 1972, 100), oferă cele mai multe informaţii despre construcţia Domului şi înzestrarea sa cu sculptură de altar, pictură, precum şi devizele legate de întreaga amenajare, schiţe premergătoare şi implicarea oficialităţilor în întregul proces.

Johann Joseph Resler (1700-1772) este autorul cunoscut al unei părţi a ansamblului compoziţional ce formează altarul principal, cu un itinerariu formativ ce debutează în mediul Academiei de Artă din Viena ca şi elev al lui

Foto 2. M.A. Unterberger, altarul votiv dedicat Sf. Nepomuc (apud Veronika Skalova, Moravian Baroque, online)

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Georg Raphael Donner, proiectând şi realizând altare şi numeroase motive decorative pentru biserici din centrul Europei (*Baroque Art in Central Europe. Crossroads,* 1993, 420). Cunoaşterea lucrărilor sale a determinat cercetarea din punctul de vedere al stilisticii, remarcându-se apartenenţa sa la mediul artistic din nordul Italiei, format sub influenţa lui Lorenzo Mattielli cu care a lucrat, dar şi a clasicismului şcolii lui G. R. Donner sesizabil în formele elegante ale sculpturilor realizate ce au proporţii diafane şi eleganţă formală. Având antecedente formale în mediul academic vienez, Resler a fost activ în sfera de influenţă a Vienei în perioada de domniei a Mariei Teresa, unde execută între anii 1735-1772 mai multe lucrări printre care amintim de statuile altarului şi decoraţia interioară a bisericii Iezuite din Győr (1743-1745; altarul principal al bisericii Trinitariene din Poszony (Bratislava) realizat între 1745-1750; în 1754 statuile ce agrementează altarul principal al Domului timişorean; altarul Sfintei Cruci şi altarul principal al Bisericii Trinitariene din Viena (1761).

Ilse Schultz (Schulz 1989, 30), cea care i-a dedicat lui J. J. Ressler un studiu complex în care analizează parcursul său artistic şi analogiile stilistice ce i-au imprimat artei sale o disciplină plastică deosebită, consideră că heruvimii ce flanchează tabernacolul domului catolic din Timişoara sunt „*cei mai fragili din majoritatea lucrărilor dedicate acestui subiect*", referindu-se la analogiile stilistice întâlnite la biserica Pelerinajului din Viena, la biserica din Jaszo (Cehia) şi la fosta biserică iezuită din Győr (Voit 1971, 113). Una din sursele documentare ce face referire la paternitatea heruvimilor este monografia dedicată domului catolic din Timişoara de către Hans Diplich, autorul menţionându-l pe J. J. Resler ca autor al perechii de heruvimi ce flanchează tabernacolul, dar şi al statuilor monumentale ale Sfintei Theresa de Avilla şi a Sfântului Carol Borromaeus amplasate în corespondenţa altarului principal (Diplich 1972, 122). (foto 3).

Amplasată în stânga altarului principal pe un postament sub formă de balustru, statuia supradimensionată a sfintei Theresa de Avilla, întemeietoarea Ordinului carmelitelor este redată într-o ipostază de penitenţă cu mâinile ţinând la piept inima în flăcări, simbol consacrat al caritǎţii. Având aceeaşi dispoziţie, flancând altarul principal pe un postament sub formă de balustru observăm statuia supradimensionată a sfântului Carlo Borromeo ce dezvăluie accente profunde de fervoare religioasă. Sfântul este îmbrăcat cu veşminte liturgice: *alba* şi *superpelliceum*, deasupra mantia (*pluviale*) ce nu lasă să se întrevadă forma corpului, capul descoperit, cu mâna dreaptă schiţând un gest devoţional, în stânga purtând crucifixul. Tratarea plastică a faldurilor în planuri ample, animate în planuri divergente sugerează formaţia central-europeană a artistului ce le-a realizat - J. J. Resler, ce dovedeşte reale calităţi plastice în volumetrii studiate, patos compoziţional, dar şi o eleganţă a figurilor ce cu elocvenţă didactică fac din contemplarea lor un exerciţiu de spiritualitate creştină.

Prin concepţia spaţială altarul principal se înscrie principiilor baroce post tridentine ce impuneau rolul predominant, impunător al altarului principal în dispoziţia spaţiului interior al bisericii, un principiu definitoriu al scenografiei interioare a bisericilor din secolul XVII, continuate şi în secolul XVIII pentru spaţiul bănăţean.

Mensa altarului principal puternic profilată susţine tabernacolul ce urmează ca structură arhitecturală dispoziţia altarului principal: edicul cu coloane lise

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Foto 3. J. J. Resler, tabernacol, Domul catolic, Timişoara, 1754 (apud Arhiva Diecezană Romano-catolică din Timişoara, fond Arh. M. Botescu)

încununate de capiteluri corintice, surmontat de antablament, coloanele separând trei registre decorate în tehnica basoreliefului cu scene biblice, dintre care, autorul a ales trei scene cu impact emoţional pentru decorul părţii centrale: Împărtăşania *apostolilor*, dreapta: *Sfântul Christofor cu Isus pe umăr*, stânga: *Jertfa lui Avraam*, reprezentări la care sugerarea perspectivică s-a făcut prin plasarea în fundal a unor elemente din natură sau o draperie cu falduri ample în nişa centrală. Edicului este flancat de două cartuşe decorative ce conţin numele celor patru virtuţi cardinale şi patru teologale, iar de-o parte şi de cealaltă statuile celor doi heruvimi adoratori aşezaţi pe console decorate cu motivul grătarului şi *roccaille*-uri, lucrări ce aparţin sculptorului J. J. Resler, fără a fi semnate, fiind atribuite pe baza analogiilor stilistice, a eleganţei şi rafinamentului plastic, prezent la toate creaţiile autorului amintit. Aceste realizări se înscriu în seria de lucrări elaborate pe tot cuprinsul imperiului, dovedind principii modelatoare diferite, aparţinând din punct de vedere stilistic, barocului târziu clasicizant cu accente rococo. Fizionomiile celor doi heruvimi sunt studiate, pătrunse de sentimentul religios, observându-se şi o grijă deosebită pentru detaliu (redarea minuţioasă a penajului aripilor).

Johann Nepomuk Schöpf- autorul consacrat al tablourilor votive ale altarelor laterale din interiorul Domului catolic din Timişoara realizate în 1772 s-a născut la

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

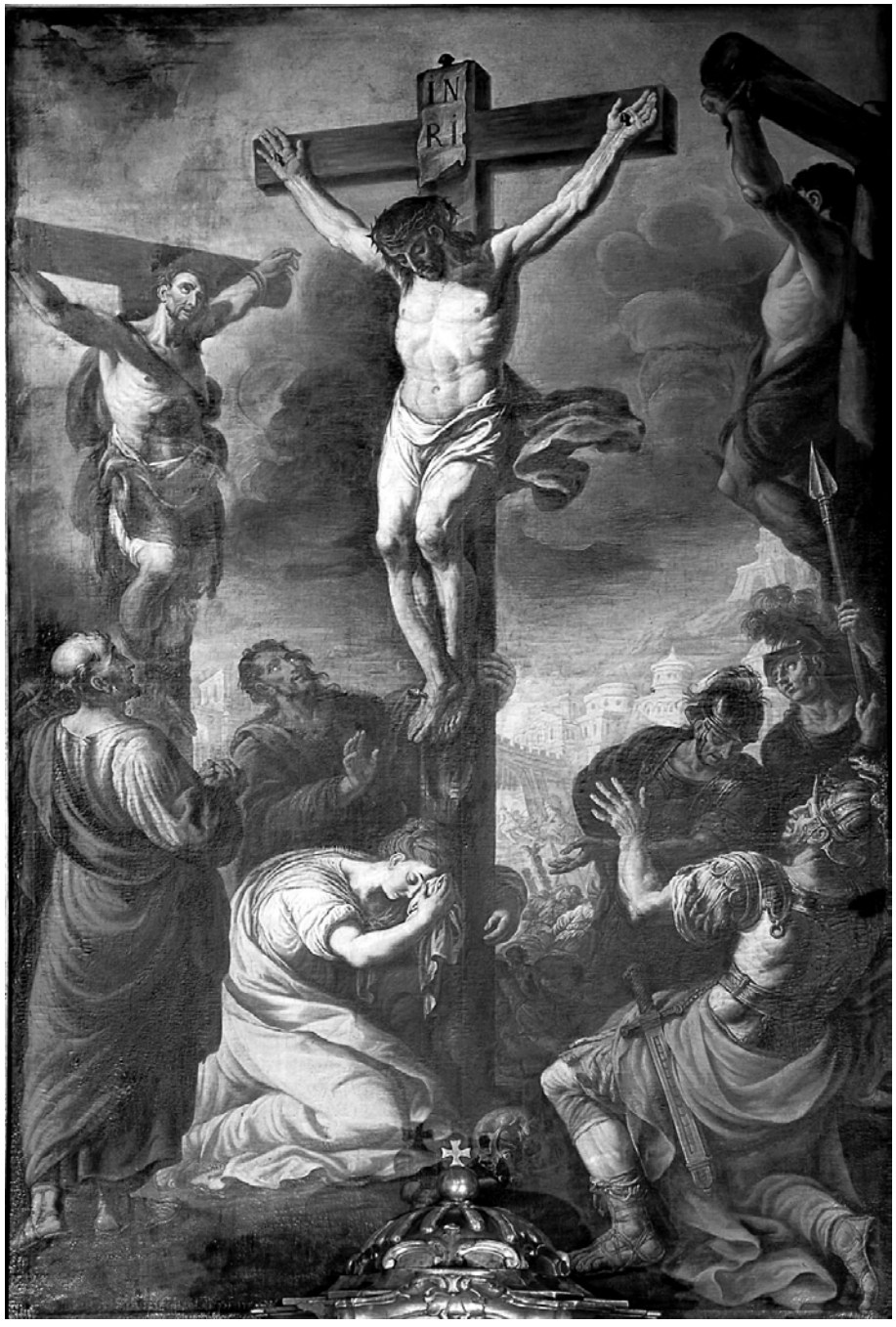

Foto 4. J. N. Schöpf, Răstignirea, altar lateral Domul Catolic, Timişoara, 1772 (apud Arhiva Diecezană Romano-catolică din Timişoara, foto Arh. M. Botescu)

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Praga în 1735 într-o familie de artişti, fiind înnobilat împreună cu tatăl său cu titulatura de pictor regal după ce a întreprins o călătorie de formare în Italia finanţată de curtea regală de la München (Vârtaciu 2016, 221). Accentele spaţiale în pictura sa sunt o caracteristică a formulării spaţiului, eclerajul direcţionat şi clarobscurul, dar şi accentele de *trompe l` oeil* sau individualismul sesizat în semnarea lucrărilor cu titulatura *pictor academicus*. Dintre lucrările realizate la comandă pentru domul timişorean, două ne reţin atenţia: *Răstignirea* (foto 4) şi *Moartea Sf. Iosif* (foto 5), în care tehnica iluzionistă a barocului domină compoziţiile prin contrastul clar obscur, dramă (Sf. Magdalena penitentă la picioarele crucifixului), drapaje cu valenţe sculpturale şi nori învolburaţi ce fac trimiterea către a treia dimensiune. Moartea ca spectacol al vieţii constituie unul din subiectele predilecte abordate de artiştii barocului, acest episod al suferinţei lui Christos din ciclul *Vir Dolorum*, fiind ilustrat în compoziţia votivă a altarului lateral cu atâta emfază şi dramă. Tot de moarte se leagă şi tabloul votiv dedicat Sf. Iosif figurat pe patul de moarte, suferinţa fiind văzută ca o cale de eliberare, prefigurată de grupul de heruvimi ce surmontează scena centrală.

Altarul lateral cu tema ,,*Moartea Sfântului Iosif*" reflectă calităţile lui J. N. Schöpf de abil maestru al compoziţiilor retorice specifice stilului baroc, pictând în maniera italiană, dar cu o simplificare a accentelor dramatice. Considerate de către exegeza de specialitate cele mai bune lucrări ale creaţiei sale, tablourile votive realizate pentru Domul timişorean reprezintă apogeul evoluţiei sale, deopotrivă evidenţiată şi de comanda executată pentru catedrala din Oradea cu compoziţii spaţiale şi contrastante la decorul cupolei, ecleraje direcţionate, cromatică caldă anulată de tonuri reci pentru accentuarea efectului dramatic, dar şi perspective manieriste, cea pe diagonală sesizată în tabloul votiv al „*Răstignirii*" care este de altfel semnată de autor:

Joh. Nepomuk Schopf inv et pinx Vienne 1772, indicând prin actul deliberat faptul că tabloul a fost executat la Viena şi adus ca şi alte creaţii ale barocului (statuia Sf. Treimi sau cea a Mariei Imaculata) pe canalul navigabil Bega.

Poate cel mai apropiat de maniera central – europeană a barocului a fost Franz Xavier Wagenschon, autointitulat: *Pictor Wienensis, Austriae Discipulis, P. P. Rubenius,* în a cărui titulatură observăm ascendentul formal al creaţiei sale. Ca şi în cazul lui J. N. Schöpf, legăturile cu ordinele catolice din Banat, considerate pe drept cuvânt promotoarele stilului baroc oficial, fie că vorbim despre iezuiţi, franciscani sau piarişti, i-au adus numeroase comenzi pe care le execută de pildă la mănăstirea Maria Radna de la Lipova sau la biserica de la Vinga. Analiza creaţiei sale nu face însă obiectul studiului de faţă ce articulează creaţia celor trei autori, prezenţi prin realizările lor în peisajul barocului timişorean, ilustrând stilul oficial al perioadei de domnie a Mariei Tereza, ce din punct de vedere stilistic articulează barocul târziu clasicizant, dar şi rococoul terezian ce virează către neoclasicism. Artişti itineranţi în peisajul ofertant al comanditarilor de artă religioasă, cei trei artişti promovează valenţele barocului în domenii precum pictura de altar şi sculptura, conferind acestei faze a artei practicate în mediul provincial, caracterul de artă oficială, ce se propagă în provinciile imperiului Habsburgic, definind stilul caracteristic Europei centrale într-o epocă a înnoirilor în toate domeniile.

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)

Foto 5. J. N. Schöpf, Moartea Sf. Iosif,, altar lateral Domul Catolic, Timişoara, 1772 (apud Arhiva Diecezană Romano-catolică din Timişoara)

Bibliografie

****1993. Baroque Art in Central Europe. Crossroads,* Budapest.

Diplich, Hans. 1972. *Die Domkirche in Temeswar,* München.

Schulz, Ilse. 1988/1989. *Leben und Werk Johann Joseph Reslers (1702-1772),*în Ein Beitrag zur Geschichte der Barokplastik in Österreich, Jahrbuch für Landesbunde von Niederösterreich, Verein für Landesbunde von Niederösterreich.

Vârtaciu, Rodica. 2016. *Valori de artă barocă în Banat*, Timişoara, Editura Fundaţia Triade.

Voit, Pál. 1971. *Der Barock in Ungarn,* Corvina Helikon, Budapest.

Vlăsceanu, Mihaela. 2005. *Sculptura barocă din Banat*, Ed. Excelsior Art, Timişoara.

BDD-A31413
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 23:58:52 UTC)